

Temesközi útvonalak VI.

"Jobb egyszer látni valamit,
mint arról tízszer olvasni."

Eötvös Lóránd

Oda-vissza útvonalaink – melyeket ezidáig bebarangoltunk – kétségtelen előnye, hogy hazafelé jövet tüzetesebben vagy ismételten szemrevételezhetjük a látottakat. Ám, hogy ne érhesse unalom árnya javasolt túráinkat, ezúttal egy körútra indulunk. Eddig is számbavehettünk telepésekkel újranevesített vagy telepített falvakat, most azonban olyan vidékre megyünk ahol egy egész térséget telepítettek új lakosokkal a török megszállást követően évtizedekig, de a művelet egészen a huszadik századig tartott. Mégis úton-útfélen találkozunk olyan történelmi emlékekkel, melyeket az itt élők úgy ápolnak mintha egyenesen ősük öröksége lenne.

Találkozunk a mérőműszergyár előtti parkolóban. Ideális gyülekezőhely ez a forgalomcsendes zug – gyakran látunk itt csoportosuló kirándulókat. Amikor pedig eljön az indulás pillanata és kievickélünk a villamosokkal terhelt körforgalomból, máris Vöröscsárda peremén haladunk a főutcának semmiképpen sem tekinthető országúton. A valamikori kis magyar települést már az ötvenes évek elején magába habzsolta a terjeszkedő város. Hivatalos neve: a “Ciarda” – tükörfordítás, ilyen szóra a román nyelv értelmező szótárában nem lelünk. Viszont, annál több magyar elnevezése ismert: Vöröscsárdatelep, Illépuszta, Illancs, Rotterpuszta, stb.

Minden arra utal, hogy az akkor még távoli város felé futó útvonalak találkozásánál, egy égetett téglából épült fogadó volt errefelé. Környékét és a sáros utakat, a fáma szerint kései betyárcsapatok “ellenőrizték” – nem csoda, hogy még Rózsa Sándor nevével is hírbe hozzák. Ma viszont, már csak a növekvő autósforgalomra kell ügyelnünk, hiszen a városhatárt jelző oszlopot elhagyva, kétsávosra szűkül az országút. Most is a saját bőrében már alig férő nagyvárosi terjeszkedés látványa fogad, ezúttal a burjánzó építkezések már a legközelebbi község területén folynak. Nehéz eldönteni, kik és hol kívánják jobban a majdani metropolisszá váló egyesülést ...

Újmosnica (Moșnița Nouă, Neumoschnitza) hivatalos születési éve 1902 – ekkor érkeztek ide Szentés környékéről az első telepes családok. Négy évre rá, már karcsú tornyú templomot szenteltek: reformátusot. Az előtte kialakított árnyékos parkban található a Temesköz egyetlen fennmaradt turulmadaras emlékműve (GPS-es koordinátái: N45° 43.123'; E21° 19.408'). A világháborús obeliszk csak a '90-es évek kezdeti zürzavarában lett szálka nagykeblű patrióták szemében, de ekkor már nem akadályozhatták meg, hogy a többször is levert turulmadarat mindannyiszor visszaemeljék helyére a hagyományaikhoz hű, helybéli magyarok.

Turulmadaras emlékmű ...

és református templom Újmosnicán

Különben, egyáltalán nem a szembenállás jellemző a falu kétnyelvű lakosságára. A ma már többségi, főleg bihari tájakról származó románságnak talán legnagyobb gondja, saját templomuk felépítése volt. Eleinte gazdasági erejük, később a kommunista hatalom akadályozta meg őket ebben. Most már ott áll központi park sarkán, az 1997-ben elkezdett, óhitű híveket egy fedél alá toborzó épület. Három tömzsi tornya nem hagymakupolás. A súlyos keresztelkekkel ékesített csúcsíves tetőzet – közvetlenül a református templom szomszédságában – talán a harmóniára törekszik.

Újabb öt kilométernyi út megtétele után, még mindig Újmosnica községben vagyunk, de már Albina határában. Fordíthatnánk nevét “Méhecské”-nek, ám tudomásul kell vennünk, hogy ennek a településnek magyar neve nincsen, hiszen ezt a bródpusztai falut 1925 – 1928 között alapították Oltalsósebes (Szeben megye) környékéről származó román telepések. Meg is ünnepelték becsülettel és megfelelő pompával a múlt nyáron, fennállásuk 80-ik évfordulóját. Hiába, három emberöltőnyi esztendő, nagy idő ezen a vidéken.

Innen már gyakorlatilag a Temes folyó árterületén vagyunk, hiába még két kilométer a gátakig. Tavaszí áradáskor, a buzgárokából feltörő víz, nagy területeket lep el az út mindkét oldalán. Mikor a folyó feletti hídon (N45° 41.672'; E21° 23.852') átgurulunk, megállapíthatjuk, hogy sok ígélet és terv ellenére még mindig nem fogtak hozzá a több mint tíz éve leégett vendéglő újjáépítéséhez: pedig milyen jól szolgálta az itteni homokos partot kedvelő fürdőzőket ... A túloldalon viszont már Temesfalva (Dragşina, Dragschina) felé, a jelentős magyar lakossággal rendelkező település irányába fürkesszük a tájat. Megpróbáljuk elképzelni, miként nézhetett ki a Temes szabályozása előtt, a láposvizenyős síkság közepén a török helyőrség által ide épített cölöpvár.

Az út jobboldalán, majd egy kilométeren keresztül kísértő halásziparadicsomnál sem állunk meg, az elénk toppanó útkereszteződésnél (N45° 40.740'; E21° 24.733') viszont – villanásnyi gondolkodás után – Törökszákos (Sacoşu Turcesc, Türkisch Sakosch) felé hajtunk tovább. Még jó három kilométer van a község központjáig, elégséges idő összefoglalni ismereteinket. Mindenek előtt jó tudni, hogy a falu neve nem lakosainak etnikumára utal, hanem azt jelenti, itt török közigazgatás folyt, ellentétben Magyar-Szákossal mely erdélyi magyar fennhatóság alá tartozott egyazon időben. Nem feledhetjük, hogy itt állt Cseri vára a középkorban, mely a törökkel vívott háborúk során pusztult el. És miközben megemlítjük, hogy itt töltötte gyermekéveit Ormós Zsigmond, Temes vármegye híres főispánja, máris az 1926-ban épített román ortodox templom (N45° 39.261'; E21° 25.617') előtt állunk. Széles – a bánági telepes falvakra jellemző – főutcán hagyjuk el a községközpontot.

Következő állomásunk Ötvösd (Otveşti, Ötvösch), nevét Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterről kapta, mivel a Vallás- és Közalapítvány hozta létre 1869-ben, Arad és Makó környékéről származó római katolikus magyarokkal. A telepítés előzménye, hogy Kiss Ernő honvédtábornok – az aradi vértanú – bánági birtokairól úgy végrendelkezett, hogy azokon alapítsanak magyar falvakat. Nyilván, erre csupán a kiegyezés után kerülhetett sor.

A helység lakossága nagy tisztelettel emlékezik arra, hogy a falu határában, a Pogányos patak mentén terül el az a csatatér, ahol Szent László királyunk 1091-ben döntő győzelmet aratott a betörő kunok felett. Köszönhetően annak a gyógyfűnek, melynek segítségével megmentette seregét a terjedő döghaláltól és melyre itt, a patak árterületén akadt. Már kifelé haladva, a település határában álló hídról (N45° 37.143'; E21° 25.924') szemrevételezhetjük a térséget, nem feledkezve meg arról, hogy itt kezdődik a közel 70 hektáron elterülő Pogányos völgy természetvédelmi terület, ahol mindenféle hasznos fűvek mellett az a híres kockás tulipán (*fritillaria meleagris*) nyílik minden koratavaszon.

A Pogányos patak medre
és üde árterülete

A két következő települést – egy falut és egy községközpontot – egyaránt negatív demográfiai mozgások jellemzik, nem mintha ez ritkaságszámba menne errefelé ... Ám az a tény, hogy az etnikailag egységesen román lakosságú Felsősztamora (Stamora Română) népessége egy évszázad alatt harmadára csökkent, sokat elmond a tendenciáról. Az 1854-ben épített román ortodox templomnak (N45° 36.433'; E21° 23.987') sem elég erős a visszahívó szava.

Az egységesen, minden bánságban beszélt nyelven Liebling-ként tisztelt községközpont 1786-ban létesült sváb telepésekkel, elpusztult középkori helység (Desd) utódaként. Hírnevet a temesvári piacra termelt zöldségeivel és az itt gyártott sajtféllel szerzett magának. Németajkú lakosainak száma 1941-ben még 4.086 volt, ma a falu teljes lakossága 3.700 lélek körül mozog. Templomai: az 1823-ban épült lutheránus, a faluközpontban (N45° 34.810'; E21° 19.214') árválkodik, míg a falu szélén a román ortodox istenháza (N45° 34.825'; E21° 18.255') bizonyul szűkösnek ünnepnapokon. A nagyvárosba igyekvő kofáktól valamikor hangos vonatok száma, napi egy párra csökkent, az idáig vezető szárnyvasút napjai meg vannak számlálva. Ingázni ma már 35 kilométert, kiskocsival menő !

Liebling: az egykori „sajtgyár”...

és valamikori svábok díszes háza

Történik mindez a „bánsági puszta” kellős közepén, a Temes folyó és a verseci „hegyek” közötti térségben. Siklik felette a tekintet rendszeren, kapaszkodót keresve egy-egy cserjés vagy távoli facsoport látványában. Amikor pedig egy kisebb domb örvendeztet meg, azonnal akad egy helybéli aki fölvilágosít: csak óvatosan, hisz nem más az mint egy bozóttal benőtt, elhagyott betonbunker ... Így érkezünk meg Józsefszállásra (Iosif, Josephfalva), a tanyasi hangulatot árasztó kis faluba. Ezt is Kiss Ernő egykori birtokán, ama végrendelet szellemében létesítették 1870-ben, magyar telepésekkel. Etnikailag vegyes összetételű lakosainak száma csak 340, de az 1897-ben épített római katolikus templomának (N45° 34.168'; E21° 16.446') kapujába írva messziről olvasható betűkkel az “Áldás és Béke” felirat fogad, jelezvén az itt hirdetett ige nyelvét.

Néhány újabb kilométer megtétele után, hosszan vonulunk be Széphely (Jebel, Schebel) nagyközség utcáin a nemzetközi országútig. A települést Zephel néven említik először egy 1332 évi pápai tizedjegyzékben, de itt épített várkastélyt Nevnai Treutel Miklós temesi gróf, és bár az erősséget 1403-ban lebontásra ítélik, 1425-ben még bizonyosan állott. Később, török hatásra és a chebel (előörs) szóból eredeztetve, Zsebely-re változik a falu neve. A hódoltság idején elnéptelenedő helységet fokozatosan románok lakják be, akik mindmáig meghatározó tényezői a fejlődésnek. Görög-keleti templomuk (N45° 33.913'; E21° 12.568') 1752-ből való, a görög-katolikus hívőknek pedig 1858-tól imaházuk, 1932-től pedig templomuk (N45° 33.913'; E21° 12.756') van.

Zsebely templomai

Innen már csak huszat (mármint kilométert) számolunk Temesvárig. Nekigyürkőzünk a forgalomnak. Temesságnál, a folyó fölött átívelő hídról még egyszer körülnézünk. Számbavesszük az innen látható templomtornyokat és újabb útiterveket szövögetünk.

Illés Mihály

© A Temesváron megjelentetett **régi(j)óvilág** című, regionális honismereti szemle számára készített útleírás, újabb képekkel kiegészített változata